

Veliki i zagonetni S. T. Poglajen

Ivo SEČKAR

Sažetak

O Stjepanu Tomislavu Poglajenu, negdašnjem uredniku časopisa Život i zagonetnom Hrvatu u suvremenoj povijesti, malo tko štogod zna. U Slovačkoj i Češkoj pak pod imenom profesor Kolakovič, taj je Hrvat pojam i simbol; u drugim je zemljama diljem globusa pod drugim pseudonimima (father George, professeur Georges, Houang...) ostavio također dubok trag. Autor iscrpno ispituje zagonetni život toga čovjeka.

Uz slovački prijevod God's Underground i monografiju Václava Vaška Profesor Kolakovič, Bratislava 1994.

Hoće li se i na Poglajenu obistiniti da nitko nije prorok u svojoj domovini? Malo tko štogod zna o tom najzagonetnijem Hrvatu na svjetskoj sceni, dok je u Slovačkoj i Češkoj pod imenom profesor Kolakovič pojam i simbol, a i u drugim zemljama širom globusa pod drugim pseudonimima (father George, professeur Georges, Houang...) ostavio je dubok trag.

Mladi isusovac

Stjepan Tomislav Poglajen — pisao se i Poglejn, Poglaen, Poglain — rodio se na Malu Gospu, 8. rujna 1906. u Podgoraču (kraj Našica) kao drugo dijete u obitelji učitelja Konrada (Čepin 1880–Zagreb 4. XII. 1943) i Marije rođ. Kolaković (Prilog u Lici 1881–Zagreb 24. VIII. 1952). Starija sestra Slavica rođena je u Voćinu 1904. godine, a kao poštanska činovnica u 39. godini — nedugo nakon očeve smrti — tragično je preminula 9. XII. 1943. kraj Zagreba. Kršten je u podgoračkoj župnoj crkvi sv. Nikole. Krizman je 1919. godine. Osnovnu školu završio je u Čepinu (1912–1916), a šest razreda realne gimnazije (1916–1922) u Osijeku. Njegova je obitelj (otac upravitelj škole) bila ugledna u cijelom kraju, pa je rano sazreli pobožni dječak rastao u elitnom društvenom i intelektualnom podneblju. U njemu nije mogao naći prave odgovore na mnoga pitanja uma i srca.

Gotovo sve je iznenadila njegova odluka — donesena unatoč protivljenju i teško izbornom pristanku obitelji — da stupi u Družbu Isusovu. Protiv Tomičine odluke — tako su ga zvali — osobito je bila sestra Slavica,

s objašnjenjem da je on premlad za takav sudbinski korak. Budući da je svačije zvanje — uz biološko–socijalne komponente — misterij, i njegovo ostaje iznad psihoanalitičkih mjerila. Provincijal dr. Anton Prešeren (1883–1965) povoljno je odgovorio na njegovu molbu. I 14. kolovoza 1922. ušao je u novicijat, koji se tad nalazio u Ljubljani. Osim svojih vršnjaka (Stanko Podržaj, Đuro Brožičević...) zatekao je i starije, već zaredene svećenike (Stjepan Flodin, Karlo Grimm...), a na čelu te temeljne ustanove Reda bio je učitelj novaka prekaljeni redovnik, duboki filozof i teolog, čovjek svetačkog života — dr. Franjo Beller (1858–1925). Samo netko takav kao Beller mogao je uskladiti u radosnu cjelinu toliko (i u dobi) različite, osebujne talente, temperamente u čvrstoj disciplini i duhovnoj slobodi na Ignacijevu putu.

Mladi redovnik dvije godine juvenata (1924/25–1925/26) proveo je u Malom sjemeništu Družbe Isusove na Bašbunaru, sunčanom brežuljku iznad Travnika, pohađajući 7. i 8. razred glasovite Nadbiskupske gimnazije (s pravom javnosti) u Travniku, što su je vodili isusovci. U lipnju 1926. godine, položio je veliku maturu. Nad njegovom redovničkom formacijom bdjeli su superior, poznati filozofsko–teološki pisac prof. Maksimilijan Hormann (1860–1943) i duhovnik, glasoviti grecist Kamilo Zabo (1865–1947), obojica redovnici veoma zaslužni za afirmaciju Družbe Isusove (DI) na našem prostoru.

Student u Valsu, nastavnik u Travniku

Studij skolastičke filozofije završio je u skolastikatu u Valsu (près Le Puy — Haute Loire) 1926–1928. Tu je strogu skolastiku Tome Akvinskoga i Suareza osvježavao povjetarac Maréchala i Valensina. Zacijelo formacija njegovih kolega iz Pulacha bila je »skolastičkija«. (Profesori filozofskog kolegija u Valsu u filozofskom svijetu bili su poznati po periodiku *Archives de philosophie*.) Inače propisani filozofski trienij zbog osobite nadarenosti završio je za dvije godine. (Vidi: *Epitome instituti Societatis Iesu*, Rim 1924.) Slično mi je kazao (1976. u Beogradu) njegov kolega iz Valsa prof. p. Anton Župančič (1901–1989).

Poslije završenog filozofskog studija mladi magister poslan je u pedagošku praksu u Travnik. Školske godine 1928/29. bio je prefekt IV. divizije (maturanata) i nastavnik latinskog u V. razredu realnog odjela, inače, klasične gimnazije. Za vrijeme ljetnih praznika g. 1929. bio je u Parizu i poslije uspješno završenog kursa (pri Sorboni) stekao je »certificat pratiques de langues française«. Od 1929/30. do 1930/31. usredotočen je na nastavu i pisanje. Predavao je francuski u višim razredima gimnazije i na maturi te filozofsku propedeutiku. Uz to je bio prefekt vanjskih đaka, redatelj đачkih kazališnih predstava. Premda veoma strog kao nastavnik,

impresionirao je sve učenike: i katolike, i pravoslavne, i muslimane, i Židove. Nadaren, proživljen, inspirativan govornik. Njegov duhovni voditelj bio je prof. Franjo Hammerl (1859–1941), jedan od najjementnijih isusovaca u našim krajevima. Pedagoški razvoj mladog nastavnika tekao je pod nadzorom zahtjevnog rektora i direktora p. Stjepana Jambrekovića (1883–1965). Trogodišnjom travničkom nastavničkom i odgojnom praksom potvrdio je istinitost Senekine sentence »docendo discimus« (poučavajući druge, učimo i sami).

Bio je izgledne i skladne vanjštine. Po somatološkoj tipologiji najbliži je bio atletskoj konstituciji: visoka stasa (oko 180 cm), snažna kostura, dobro razvijenog prsnog koša, vrlo izražajnog lica, produhovljenog oštrom askezom. Crne oči kroz naočale gledale su prodorno. Tamnos, svijetle puti. Glas modulirani bas–bariton. Takav se urezao u sjećanje jednog svog tadašnjeg učenika renomiranog liječnika.

Prvi put u Zagrebu

Dok se očekivalo da će međuvrijeme između filozofskog i teološkog studija biti završeno, poglavari odlučuju da se ono produlji. Godine 1931. postavljen je za pomoćnika urednika časopisa *Život*. Urednik, dr. p. Karlo Grimm, bio je na trećoj probaciji, a urednik *ad interim*, dr. p. Ante Alfirević, u svojim je mnogim zaduženjima trebao uspješnog pomoćnika. Tako je iz idiličnog Travnika, iz žubora mladih bio »bačen« u vrevu, na asfalt Zagreba, dinamične hrvatske metropole, u glavnu Družbinu kuću, rezidenciju u Palmotićeve ulicu, koja je okruživala nacionalno svetište Srca Isusova. U njoj je boravio i provincijal dr. p. Anđelko Jurić (1891–1981), a superior je bio njegov radni principal dr. p. Ante Alfirević (1875–1945). Posla i uredničkog i redovničko–formacijskog bilo je zaista mnogo. Uz to je mnogo pisao. Samo u tom godištu revije (1931) objavio je pet opširnih studija, tri recenzije (sve uglavnom o boljševizmu) i pet popularnih članaka u *Glasniku Srca Isusova*.

Međutim, provincijal p. Jurić postupno je mladog subrata usmjeravao prema apostolatu među mladim intelektualcima i radnicima. U svojim analitičko–lirskim sjećanjima (napisanim 1990. u Sarasoti na vijest o Poglajenovoj smrti) prof. dr. Fedor Cicak (1916), evocirajući svoj razvojni put katoličkog đaka, prikazujući burno traganje skupine mladića za idejnim i nacionalnim identitetom (tada, 1932., bio je u VI. razredu II. klasične gimnazije u Zagrebu), bilježi: »...Na našem prvom sastanku sjedio je mladi magister Stjepan Poglajen. Njegova pojava duboko mi se usjekla u pamćenje. Bio je visoka stasa (preko šest stopa), crne kose i crnih dubokih očiju. Bio je lijep kao holivudski glumac Clark Gable, ali mjesto senzualnosti njegove oči i osmijeh odrazivale su inteligenciju, duhovnost i

ljubaznost. Činio mi se kao utjelovljenje isusovaca, nekako onako kako su opisani u djelu Ericka Philp–Müllera *Die Macht und Geheimnis der Jesuiten (Moć i tajna isusovaca)*... Poznao je nekoliko jezika, uključujući ruski i engleski, s temeljitim znanjem marksizma, sociologije i filozofije...« (Zapisci dr. Cicka dragocjeni »za temu Poglajen« — njime ću se još koristiti — na žalost, još su u rukopisu.)

Studij teologije u Louvainu i mlada misa u Čepinu

Napokon u jesen g. 1932. mg. Stjepan Tomislav Poglajen dostiže davnu čežnju na svom putu da postane Kristov svećenik. Dolazi u Louvain na glasovito katoličko sveučilište, gdje pohađa jedan od najuglednijih teoloških fakulteta u svijetu, »košnicu« nadarenih studenata sa svih kontinenta, a stanuje u kući formacije u Rue des Recollets 11. Studij »akademskog kursa«, kako ga naziva Družba, tekao je ustaljenim tijekom. Pisac po vokaciji, on je i u zgnusnutom studentsko–redovničkom ritmu smogao vremena i nadahnuća da nastavi suradnju u *Životu*. U njegovim luvenskim studijama i recenzijama (pretežno sa socijalnom tematikom) može se zapaziti povisivanje kriterija, veća metodičnost, dublje znanje.

Poslije treće godine studija 24. kolovoza 1935., na blagdan sv. Bartola, zaređen je za svećenika. Bio je to najsretniji dan u njegovu životu. Na mladomisničkoj spomen–sličici motto je bio (i ostao cijeloga života) iz Ivanoga evanđelja: »Bog je ljubav!« Postao je: »Da, svećenik Kristov. To je jedini naslov moga predstavljanja(...) I svećenik — unatoč svom božanskom poslanju — ostaje čovjek. Čovjek koji sve svoje sile imade da uloži u to, da ono što je sitnih čovječjih sjena ne potamni lika Kristova, koga ima da naviješta, ne ogлуši glasa Kristova, kojemu je samo zvučnik...« (»Korizmene misli«, *Život*, 1938). Nedugo zatim u Čepinu u crkvi Presvetog Trojstva celebrirao je mladu misu. Kažu da je — uz roditelje, sestru i rodbinu — bilo nazočno dotad najveće mnoštvo vjernika. Zvonila su zvonca, grurali mužari, mjestance okićeno cvijećem, puno veselja... A potom povratak u Louvain na IV. godinu studija i diplomski ispit 1936. godine. Novi provincijal mudri i smireni p. Franjo Jambreković (1890–1969), poznat i po tome što je u Skoplju bio duhovni otac i poticatelj redovničkog zvanja mlade gimnazijalke, kasnije slavne nobelovke Majke Terezije, odredio je da mladi pater poslije završetka studija obavi u Tronchiennesu (flamanski: Drongen) treću probaciju, godinu produbljene završne isusovačke formacije. Obično nakon toga polažu se zadnji zavjeti i postaje »professus SI«. No, p. Poglajen je do kraja svoga boravka u Družbi ostao »duhovni koadjutor« (»coadiutor spiritualis«).

Prvi sporovi

Prema onom što je dosad napisano činilo bi se da je njegov život u Louvainu, Tronchiennesu, Parizu, Lilleu bio nazaretski: rastao je i bio im poslušan. Ali ne! Na zapadnom poprištu katoličkog univerzalizma svojim talentima i dojmljivošću njihova iskazivanja oduševio je kolege, pa i profesore. U osunčanosti zamisli o Kristovu kraljevstvu stekao je mnogo sumišljenika i prijatelja, od kojih će mnogi postati utjecajni (Cardijn, Mounier, Bidault, Robert Schuman...). Međutim dolazilo je i do napetosti u odnosima luvenskih studenata i poglavara u domovini. Tako je 1935. godine izbio spor, pa je provincijal p. Jurić došao u Louvain da ga razriješi. P. Josip Badalić u knjizi *Tajna jednog isusovca* ovako prikazuje: »...Skolastik P. u dugom pismu o. generalu (Ledochowskom) opisao je svoje poglede. On ga je pozvao u Rim gdje je sve usmeno razložio. Nakon toga bio je u Rimu i o. Jurić. O. general iznio mu je pritužbe skolastika da ih neće pravo saslušati. O. Anđelko reče da je magister P. 14 sati sjedio kod njega u razgovoru. O. general će na to: 'Pa to je abnormalno...'«

Za vrijeme III. probacije poletni mladi mandarin (nazivam ga tako jer on je u kritici stanja u matičnoj pokrajini neku subraću nazvao boncima) u misionarenju među hrvatskim radnicima u Belgiji djelovao po žosističkom modelu: *voir, juger, agir — promotri, prosudi, radi*; stvaranje elite uzete iz radničke mase i za masu: *par eux, parmi eux, pour eux — po njima, među njima, za njih*. Formacija kroz akciju. Cardijn mu je čestitao. To je poslije pokušao presaditi i na hrvatsku njivu i krš, ali sumnjičen zbog razbijanja jedinstva *Katoličke akcije* nije daleko dospio. Posebno je bio omiljen i tražen kao voditelj duhovnih vježbi za belgijske i francuske inteligente smatrajući da su one: »...odraz, sadržaj i izvor autentične ignacijanske dinamike; uranjaju čovjeka u ono najsredišnije u čovjeku, u onu jeku vječnosti i tendenciju neizmjernosti — njegov duh u njegovu dušu...« (»Tihi, značajni jubilej...«; *Život*, 1940.). Otud izvire i njegova teološki produbljena, emocionalno potresna meditacija »Otajstvo ljubavi« s podnaslovom »Novogodišnji ispit savjesti pred jaslicama uz refleksiju o našoj Katoličkoj akciji« (*Život*, 1936).

Diverzija u Osijeku

U pastoralnim uzletima dolazio je i u domovinu. Buru u javnosti i tisku uskovitlao je njegov nastup u Osijeku u korizmi 1937. Osječanin, liječnik, publicist, partijski aktivist dr. Lavoslav Kraus (1897– ?) u knjizi *Susreti i sudbine* (Osijek, 1973.), u poglavlju »Diverzija protiv jezuita«, piše: »...Pred kraj zime 1937. bilo je u Osijeku organizirano u 'Uranija' kinu pod naslovom 'Boljševička stvarnost' predavanje poznatog isusovca Stj. T.

Poglajena... našeg zemljaka iz Čepina...« Opisuje kako je Općinski komitet KPJ — na njegov prijedlog — odlučio da skup rastjera suzavcem, te nastavlja: »...Poglajen je u prepunoj sali govorio vrlo finim i tihim glasom. Još se nisu osjećale njegove glavne strijele, kada su se slušatelji počeli nervirati, jer se sve više osjećao jak smrad koji je štipao oči i nos i doskora postao neizdrživ. Sjećam se kako se dvoranom prolomio glas retfalačkog gostioničara i poznatog frankovca, odnosno ustaše Mate Mikruta: 'To su napravili prokleti komunisti!'... Poglajen je ipak nastavio govor s balkona na ulici, skratio ga je, ali je svakako njegov efekt bio smanjen, a svi anti-fašisti grada su se veselili...« Dalje navodi da mu je tadašnji šef policije Branko Rašeta kazao da je znao da iza toga stoje komunisti, ali da »zbog toga jezuite nije htio praviti političko pitanje«. Istog događaja časni brat Vinko Derenčinović sjeća se ovako: »... U velikoj dvorani u Osijeku za vrijeme Poglajenova predavanja netko ubaci salmijak ili suzavac. Pater se probi do balkona i s njega održa ljudima snažan govor. Odjednom zazvoni *Angelus* i on odmah započne predmoliti *Andeo Gospodnji*, a zatim je pred ganutim mnoštvom nastavio predavanje...«

Eto, takvo je bilo idejno-političko ozračje, puno socijalnog i nacionalnog eksploziva, kad se u jesen 1937. godine vratio u Zagreb. U katalogu Provincije g. 1938. stoji za njega: Rezidencija D.I. u Palmotićevoj. Urednik *Života*; prezes *Marijine kongregacije* mladih radnika; pisac; revisor librorum... U korizmi 1938. svakog petka držao je na zagrebačkoj radio-stanici duhovne konferencije. Katalog 1939. pridodaje novo »zaduženje«: prezes *Marijine kongregacije* đaka i radnika. U katalogu 1940. iste službe kao prije plus: profesor sociologije na Filozofskom institutu na Jordanovcu; generalni crkveni asistent za Katoličku akciju s obzirom na mladež i radnike; prezes *Marijine kongregacije* gospođa, učiteljica, mladih radnika; propovjednik, kućni konzultor. Prema Katalogu za 1941. on je još u Zagrebu s istim službama kao lani, ali stvarno posljednjih mjeseci 1940. i prva tri mjeseca 1941. profesor je sociologije i moralne teologije na Vrhbosanskoj bogosloviji u Sarajevu.

Kod Pija XII.

U vezi s njim je smutnja zabilježena u »Dnevniku Alojzija Stepinca« 27. travnja 1941., kad je ministar Mile Budak zamolio nadbiskupa da designira Poglajena koji bi pošao u Rim do Svetoga Oca da mu izloži stajalište nove hrvatske Vlade prema Crkvi, odnosno da bi se što prije uspostavili diplomatski odnosi sa Svetom Stolicom. »Nadbiskup se malo začudio jer nije običajno da jedan svećenik zagovara ili ide kao delegat Svetom Ocu mimo biskupa(...) Nadbiskup je dobio dojam da se Poglajen i sam na neki način ponudio vladi. Pozvao je provincijala Grimma koji je, kad je čuo o

čemu je riječ, otišao ministru Budaku a ovaj ga je odveo Poglavniku. Provincijal je upozorio Poglavnika da ovaj način ne bi bio podesan i da ne može slati Poglajena(...) Provincijal je premjestio Poglajena po kazni odmah u Sarajevo...« (Nije mogao jer je on već otprije bio u Sarajevu — opaska I. S.).

To bi se moglo podudarati s onim što divni medaljer Poglajenove slovačko–partizansko–rusko–češke faze Václav Vaško (zacijelo po njegovu kazivanju) iznosi da je zaokupljen svojim životnim snom o rekristijanizaciji Rusije — bez suglasnosti poglavara — uspostavio kontakte sa sovjetskim predstavnicima, te je zatim otputovao u Rim, gdje mu je njegov znamac p. Leiber, papin ispovjednik, ishodio privatnu audijenciju kod Pija XII., kojemu je izložio svoje zamisli. Navodno je papa načelno podržao njegovu inicijativu, ali s tim da ona bude posve privatne naravi. O tome, kao father George, maglovito pripovijeda u knjizi *Božje podzemlje*, u kojoj je mnogo — radi prikrivanja traga — zakamuflirano, tako se, npr., Sarajevo naziva Trebinjem.

Urednik Života

U zagrebačkom razdoblju najznačajnije je ono što je stvorio kao urednik *Života* i kao pisac. Povjerenje što su mu poglavari iskazali da uređuje reviju od izvanrednog značenja za Družbin apostolat među inteligencijom karakteristično je po uočavanju novih gibanja i nagnuća u dušama hrvatske katoličke elite. Svijestan toga on je oduševljeno uzeo plug u svoje ruke.

Koincidencijom njegov prvi urednički »manifest« bio je nekrolog nadbiskupu Baueru kao primjeru duhovnog pastira i hrvatskog rodoljuba doiraslom svom vremenu i dobrodošlica nadbiskupu Stepincu »simbolu vječne obnove, vječnog pomlađivanja Katoličke crkve«, apelirajući da se sve snage hrvatskog katolicizma obnove u međusobnom poštovanju i ljubavi te zbiju oko novog metropolita: »Za izgradnju Krista u srcima, domovima i društvenom poretku Hrvatske.« Jer »naš dobri hrvatski svijet, što ga bijeda i odsutnost socijalne politike gomilice ubaci u ralje neorganizirane urbanizacije i kapitalističke samovolje(...) u dubini još duše — većinom bar — kršćanski, hrvatski. Još, ali dokle? Dok ne pukne i ona zadnja možda samo još podsvijesna povezanost s prošlošću, s baštinjenom duhovnošću. Dok gradska amoralnost i crvena destruktivnost sasvim ne sapnu duše, oko kojih se već tako snažno stežu. Dokle? Možda do slijedeće generacije. A onda? Onda apostazije u masama, poganski pojas oko zagrebačke katedrale, crveni obruč oko hrvatske metropole...«

Novi je urednik reorganizirao, modernizirao, aktualizirao časopis. Otvorio prozore za propuh novoga. Uveo nove rubrike, publicističke inovacije te okupljao nove mlade suradnike i suradnice izvornog izraza i svjež

inspiracije. Dok su prijašnji urednici čvrsto inzistirali na principijelnom rimokatoličkom integralizmu, suzdržavajući se da — osim načelno — unose strujanja iz društveno-političke arene, smatrajući da je bezbožni komunizam najveća pogibelj za vjeru, Poglajen — prije i sam korifej takvog stava — proširio je frontu prema svim oblicima idolatrije i statolatrije, posebno prema ofenzivnoj nacističkoj ideologiji. Neki katolici — inficirani *Mein Kampfom* optuživali su ga da je od antikomunista postao antinacist. Nipošto! On je osuđivao »onu psihozu koja se zavukla i u neke katoličke duše, koja u nacizmu neku vrst mesijanizma gleda...« (»Opasne ekvivokacije«, *Život*, 1938). Čini se da je časopis posredno ipak politizirao a čitatelje polarizirao. Značajna je njegova promocija dr. Ivana Merza (njemu je posvetio cijeli broj) kojega je definirao: »Providencijalni čovjek Hrvatske«, što je izazvalo suprotstavljanja. Došlo je i do sukoba s državnim, a i crkvenim vlastima: Družba na to nije mogla odšutjeti, pa je postupno udaljavan od revije.

Pisac

Moji dojmovi o njemu kao piscu odnose se samo na njegovo hrvatsko razdoblje i veoma su subjektivni. Od stotinjak »bibliografskih jedinica«, što ih je objavljivao od 1927. do 1941. nisam sve pročitao. Većinu njegovih studija, eseja, kolumni, recenzija tiskanih u *Životu* čitao sam s naglašenom simpatijom — u času objavljivanja, a tek one od 1936. do 1941. godine ponovno pregledao pripremajući ovaj osvrt. U njegovu pisanju prožimlju se profesorska učenost i stvaralačka doživljenost. Rekao bih: kontrolirana neposrednost, konciznost i širina. U izrazu, stilu i rječniku treperi, zrači — unatoč silogističkoj discipliniranosti — sublimirana grozničavost njegova nemirnog strastvenog temperamenta i »proročke« zanosljivosti. Tu su barokne elevacije Bossueta, suptilni maritenovski filozofemi, bernanosovska lirska intuitivnost. U pisanju su prepoznatljiviji francuski utjecaji nego hrvatski (uostalom, bio je nastavnik francuskoga, a i njegova intelektualna formacija bila je u francuskom ozračju). U njegovoj prozi česta je promjena ritma: od aforističke kratkoće do velikih složenih rečenica (u staroj stilistici nazvanih period) što ipak tvore ritmičko-intonacijsku cjelinu. (Viktor Novak je u jednoj njegovoj rečenici refleksivnog elogija »13. vjekovna Hrvatska« nabrojao 50 — a ja 38 — redaka.) Vlastitom ustreptalošću, psihološkim suživljavanjem i s metafizičkim problemima osvajao je čitatelje, posebice mlade koji instinktivno proziru: što je istina a što laž, što je poza a što iskrenost.

Imao je dar da i pisanom riječi proniče i posuvremenjuje vjerske istine, da ih uprisutni u tadašnjem hrvatskom vremenu i prostoru. Kad se bude pisala nova povijest hrvatske književnosti, Poglajenu kao piscu morat će pripasti izdvojeno mjesto kao začetniku nečeg novog u književnom izra-

zu. Osim imenom Stj. Tomislav Poglajen, radove je potpisivao i kao Vjekoslav Kolaković, Catholicus, Croata, a skripta iz sociologije umnožena ciklostilom, vjerojatno, u Zagrebu 1940., *Temeljni obrisi ljudskog poretka* — pisana stilom i metodom manuala — bila su anonimna. (*Temeljni obrisi...* tiskani su u Slovačkoj 1947., a u hrvatskoj emigraciji više put su umnažani kao »samizdat«. Govorkalo se da je »pisac iz sjene« knjige izašle s imenom drugoga.)

Žar za Krista Kralja

Njegov pastoralni rad bio je obilježen nastojanjem da tradicijske oblike oživi i prodahne novim duhom. Ubrzo je postao vrlo popularnim. Mnogi su tražili i željeli Poglajena. Kao konferensijera, kao propovjednika, kao voditelja duhovnih vježbi. Bio je naprosto »rastrgavan«. Da blistajući ne bi i sam bio zablješten, o tome su brinuli njegovi redovnički poglavari, a i on sâm. Oštrom askezom pripremao se za svoje vanjske nastupe, koji su i u svjetovnim glasilima dobivali publicitet. Mnogo se trudio da ukorijeni *Jenness ouvrière catholique*. Čak je tiskao (i ispunjao) poseban list (»Socijalni tjedan«?), ali sve je zameo rat.

Bitna misao i odrednica njegova apostolata bio je Krist Kralj, »najsilniji magnet za novi dah svijeta i socijalnog poretka«. Spominjao je kako su meksički i španjolski mučenici umirali s poklikom: »Živio Krist Kralj!« U toj adoraciji nije bio osamljen. Izdvajam samo neka imena. Najzanosnija i najduhovnija štovateljica Krista Kralja bila je prof. Marica Stanković (31. XII. 1900.–8. X. 1957.). Svećenik, književnik Žarko Brzić (1922). On je, idući tragom životnih putova Marice Stanković — u knjizi *Nasmijano lice*, napisao: »... Prilikom 10–godišnjice Merčeve smrti 1938. godine održavao se tečaj za križarice u njegovu rodnom mjestu Banjaluci. Tečaju je prisustvovao i o. Tomislav Poglajen koji je, neovisno o s. Marici, došao do zamisli o potrebi osnivanja jednog svjetovnog reda u Hrvatskoj(...) Nakon tečaja održale su se osmodnevne duhovne vježbe kojima je prisustvalo uz s. Maricu još pet poletnih i hrabrih djevojaka(...) Sve su one bile spremne pristupiti novoj duhovnoj ustanovi(...) O. Poglajen odnio je nacrt pravila zagrebačkom nadbiskupu dr. Alojziju Stepincu i opširnije ga informirao o čitavom pothvatu. Bila je to za njega radosna vijest i iznenađenje, pa novoformiranoj zajednici daje svoj očinski blagoslov(...)«

U sjećanju suvremenika

Da bi slika o njemu bila cjelovitija, navest ću ulomke iz sjećanja dvojice njegovih bliskih poznavatelja. Njegov gimnazijski kolega (sumaturant) prof. p. Josip Badalić DI (1907) u odgovoru na moja pitanja — ograđujući

se da s njim nikad nije bio u istoj redovničkoj zajednici i kući (i u Travniku »separacija« je oštro dijelila gimnazijske kolege: redovnika Poglajena i sjemeništara Badalića) — piše:»(...) Koliko se sjećam bio je osrednji đak, možda i zato što je nakon realne nastavio klasičnu gimnaziju... Iza novicijata obojice tih mladih isusovaca (drugi je bio 'exjesuit' dr. Đuro Brožičević — opaska I.S.) bili su napunjeni velikom, gotovo bih rekao, mističnom pobožnošću koju su primili od učitelja novaka p. Bellera (...) Kao mladi isusovac bio je vrlo povučen, no prijazan(...) Jednom je filozof F. Z. kod jednog sastanka bivših učenika Nadb. gimnazije u Zagrebu pripovijedao kako je negdje (u Francuskoj ili u Njemačkoj) u autu putovao s Poglajenom, pa je Poglajen u autu služio misu. Sve da je bilo u nekom posebnom zanosu(...) Kao mlad bio je vrlo introvertiran, kasnije je bio čovjek akcije. Jednoč je držao neka predavanja (u Gospiću ili Ogulinu), slušatelji su bili zaneseni, te on piše provincijalu neka pošalje dvojicu koji će to dalje voditi. Dakako, da provincijal to nije mogao provesti. Ili: vele da je držao sastanak i predavanja u jednom gradu, a istodobno iz drugoga javljaju da ga po dogovoru očekuju(...) Stol mu je bio pun svih mogućih knjiga i spisa; kako se snalazio, ne znam(...) Kojeg je temperamenta bio teško mi je odlučiti: Dobročudan, nasmijan, ne sjećam se koleričkih ispada, pa ni melankolik nije bio, najradije bih rekao da je bio najbliži flegmatiku, ali s primjesom i ostalih temperamenata — kako bi se reklo po starinskoj galenskoj tipologiji« (*Pismo I. IV. 1991.*)

Drugi, desetak godina mlađi, A. K., u opuštenom razgovoru s p. J. R., prisjećao se: Poglajenove koncepcije i nastupi uzburkavali su javnost, pa i katoličku(...) Bio je bogoslov u Splitu, kad je on održao vehementno predavanje protiv pobačaja. Neki iz *Liječničke komore* namjeravali su ga tužiti, jer je, po njihovu sudu, vrijeđao liječnike. Naročito ga je napao jedan liječnik zloglasan aborter... Bio je pravi »žderač slova«. Npr. dolazi u Split na sedmodnevni odmor a sa sobom donosi pun kovčeg knjiga... U njegovim javnim nastupima bilo je nešto što se danas voli nazvati »karizmatičnim«. Jednom je A. K. prisustvovao njegovu predavanju u tadašnjoj Franjevačkoj dvorani — danas *Komedija*. Dubokim glasom punim modulacija govorio je brzo, gestikulirajući kao dirigent. A. K. je malo razumio od izgovorenog: puna dvorana slušatelja aplaudirala je bez predaha... Ostalo mu je u pamćenju, bilo je to pred rat, kad su mladi klerici išli malo ukrasiti dvoranu bivšeg Hrvatskog sokola (kod HNK), u kojoj je imao održati predavanje za radnike. Ugledavši ih, gotovo ih je potjerao: »Ne vrzmajte se tu u talarima!« Da je imao pravo, uvjerali su se sami, jer su — vidjevši njih — neki radnici napuštali dvoranu s riječima: »To je nešto popovsko!«

Spomenut ću salezijanca Stanislava Belaja (1921–1994) koji mu je bio zahvalan zato što ga je kao mladog radnika potaknuo na put prema svećeništvu, omogućivši mu i materijalno (našao je dobrotvora koji je plaćao njegovo školovanje) da stigne do oltara. Takvih primjera ima podosta.

Splitsko razdoblje

Našoj široj javnosti jedino je poznato njegovo splitsko razdoblje (od ljeta 1941. do veljače 1943.). Za to je zaslužna poznata velika katolička novinarka Smiljana Rendić (1926–1994), koja ga je čarobno osvjetlila u emotivnom članku »Patrova sjetva« u *Glasi koncila* 11. studenoga 1990. A i drugi splitski intelektualci, pa i ljevičari, govorili su o njemu rado i sa simpatijama. I sam je s nostalgijom pričao o njima i njihovu gradu u *Božjem podzemlju*. Okvir njegova djelovanja u Katalogu zabilježen je: Split, rezidencija DI Manuška poljana. Prezes Marijinih kongregacija srednjoškolaca i intelektualaca. Propovjednik, ispovjednik, voditelj duhovnih vježbi. Superior je bio Franjo Tomc (1873–1951) koji je bio superior u Ljubljani i za vrijeme njegova novicijata.

Smiljana Rendić bilježi: »... Riječ je o našem Patru, kako smo ga svi mi njegovi vjeroučenici zvali(...) Okupljajući nas pod fašističkom okupacijom, Pater je postupao oprezno i razborito(...) Sastajali smo se s Patrom po samostanima, ne uvijek na istom mjestu(...) Razdijelio nas na skupine: A, B, C. U skupini A bili su studenti i zreliji intelektualci, u skupini B gimnazijalci manje 'izgrađeni', u skupini C mladež bez većih intelektualnih težnji...«

Ističe da su na sastanke dolazili i neki studenti komunisti — ateisti i liberali — agnostici. »...Na sastancima za intelektualnu formaciju Pater nam je držao predavanja iz filozofije, biologije, sociologije(...) Učio nas je: 'Sve što se stavi na vrh skale vrijednosti, na mjesto koje jedino pravome Bogu pripada, bila to Klasa, bila to Rasa, bilo Država — sve je to krivi bog, idol'...« Vrijedilo bi još mnogo citirati iz Rendićkine riznice, npr. njezine refleksije o Patrovu personalizmu, o nekim njegovim iluzijama, a napose o različitim sudbonosnim opredjeljenjima njegovih slušatelja u velikom ratnom *Potopu*.

Na denuncijacije četnika, fašističkih miljenika, prefekt dr. Paolo Zerbinno prognao ga je iz Splita. Smiljana Rendić piše da je to bilo 6. siječnja 1943. Međutim »father George« govori o veljači iste godine. S tugom se sjeća svoje »tajne univerze« s pedesetak mladih muškaraca i žena, u kojoj nije bilo ničeg »urotničkog«, nego su se proučavala djela Tome Akvinskoga, Duns Scota, Platona, Aristotela, Augustina, te se tako borilo protiv fašističke tiranije. Vjerojatno je već tada razmišljao o istupu iz Družbe Isusove, te pripremao inkardinaciju u Splitsko–makarsku biskupiju. »Bio je to kraj tajne univerze, a i kraj vremena u kojem sam nosio reverendu...«

Istup iz Družbe

Njegov ilegalni boravak u Zagrebu, gdje ga je zbog antinacizma Gestapo tražio, prekriven je koprenom tajne. Ponešto priča u knjizi: kako se skrivao kod prijatelja, mijenjao stanove, skloništa, konačišta, privikavajući se na sve oblike konspirativnog života. U psihozi terora i straha održavao je kontakte sa starim prijateljima koji su ostali vjerni kršćanskim idealima. Upoznao je nove idealiste u potleušicama i u ubožnicama, samostanima ne odustajući od apostolata u uvjetima progonstva. Poput Campiona u Engleskoj, Proa u Meksiku, Sloskansa u SSSR-u — tako je on mislio.

Morao se držati daleko od roditelja i sestre, koji su tad živjeli u Zagrebu. U to doba zbiva se i njegova najbolnija odluka o istupanju iz Družbe Isusove. Na velike molbe (nitko ne štiti osobni integritet i intimitet svojih — i bivših — članova kao isusovci) uspio sam dobiti izvještaj o istupu u ovoj formulaciji: »Poglajen Stjepan — otac: Conradus; mati Maria Kolaković; Croata; rođ. 8. IX. 1906. u mjestu Podgorač. Ušao u D.I. 14. VIII. 1922. Izišao iz Družbe Isusove 6. VI. 1943. Dob: 37 godina; Družbe: 21. god.« A. K. sjeća se da je provincijal p. Grimm o tome rekao: »Želi biti slobodan u radu, a taj se način života kosi s redovničkom disciplinom.«

U tom razdoblju života »zatrovanog hrvatskog separatista i veoma agilnog političkog agitatora« spada i podvala Viktora Novaka (*Magnum crimen*, str. 924–925.) o njemu »anglo–vatikanskom špijunu« kao inspiratoru Vokić–Lorkovićeve zavjere, pa čak i organizatoru atentata na generala Prpića. Ta infamna kleveta poziva se na oznovsku montažu »iskaza« jednog premlaćenog, preplašenog golobradog mladića, bivšeg križara, podložnika ustaša Herenčića i Viktora Tomića (na čijoj je crnoj listi bio i Stepinac) sa svrhom da se dade prilog svjetskoj komunističkoj anti–poglajenskoj harangi i opravda omča oko vrata velikog dobrotvora p. Josipa Mile-ra. I Novaku je bila jasna ta minhenhauzovština. Ali kad je protiv katolicizma i jezuita: »Lažite, lažite, od svega će nešto ostati!«

Bijeg ispred Gestapoa

Stezao se gestapovski obruč. Tada ga je prijatelj (ing. Brođanac?) pove-zao sa slovačkim konzulom, koji je smatrao da bi takav čovjek trebao nje-govoj domovini: »Oče, hoćete li doći u Bratislavu i pomoći nam? 'Ali kako?', upitao sam. 'Nacisti me isuviše dobro poznaju'. 'Ja ću srediti lažan identitet za vas(...) Želite li ići kao profesor?' Brzo sam razmišljao. Što manje sličnosti između mog starog identiteta i ovog novog. A studirao sam medicinu prije mnogo godina. 'Ne', odgovorio sam, 'Nazovite me liječnikom'. I tako sam otišao iz Hrvatske s novom putovnicom, novim ime-nom, novom profesijom...«(*Božje podzemlje*). Bila je jesen 1943. godine. Prije ili poslije njegove osobne bolne drame, kad su na Mirogoju, na ko-

jem je g. 1938. održao najpotresniji hrvatski *oraison funebre* »Kralju vjekova kome sve živi«, izrasli svježi humci njegova oca i sestre, koje su njegove suze oplakivale a srce ljubilo.

Medaljon Václava Vaška

Najosvjetlije poglavlje Poglajenova života jest od kraja 1943. do ljeta 1946. provedeno u Slovačkoj, partizanima, SSSR–u i u Češkoj. Učinio je to — preciznom faktografijom i snažnom imaginacijom — tadašnji njegov mladi, vjerni suradnik i prijatelj, kasnije istaknuti političar i publicist — dr. iur. Václav Vaško. Najprije 1986. godine — prigodom njegova 80. rođen dana — u medaljonu *Profesor Kolakovič*, u reviji *Studie*, br. 104–106. (objavljivanoj u Rimu) pod pseudonimom Josef Slavnik, ponovljenoj potom 1994. godine, u privlačno opremljenoj knjižici u nakladi *Charis* u Bratislavi s pravim autorovim imenom. Iz Vaškove studije (trebalo bi je prevesti na hrvatski!) uzet ću podatke što mi se čine važnim za Kolakovičevu kronologiju, pridodajući tom i neke detalje iz *Božjeg podzemlja*.

Već na granici Slovačke dr. Kolakovič morao je pružiti liječničku pomoć njemačkom vojniku ranjenom od slovačkih partizana. Prvih dana u Bratislavi boravio je u isusovačkom samostanu, posvetivši se — premda je jako šepao u slovačkom — pastorizaciji mladih, privlačivši ih kao magnet. Zbog dinamičnosti djelovanja prešao je u *Centar kršćanske mladeži*. Kad je prvi put nastupio pred burnim mladim forumom — govoreći smjesom slovačkog, ruskog, hrvatskog, latinskog — zanio je mlade duše pozivom da sebe i sve obnove u Kristu. Svi prisutni plamtjeli su skupa s njim, pamteći cijelog života taj »duhovski doživljaj«. U složene nedoumice slovačkih katolika unio je polet i nadu. Počeo je sa žosističkim modelom: od zatečene elitne jezgre, stvarao je nove, koje kvalitetno ne smiju zaostajati za prvima. Od elitnog bratislavskog nukleusa, nastala je organizacija *Rodina*, koje se ubrzo razgranala diljem Slovačke, a i Češke. Duhovni otac *Rodine* pomno je pazio da svaki novi krug bude prožet autentičnim kršćanskim svjedočenjem.

Njegove inicijative podupirali su i neki iz crkvene hijerarhije, dok su drugi u njemu vidjeli kamufliranog komunista. Predviđao je da će Slovačku i Češku preplaviti boljševički val. Crkva ne smije biti vezana ni uz jednu društvenu i političku formaciju, te je ništa ne smije spriječiti u naviještanju Evanđelja. Stoga uz operabilnost, naglašavao kontemplativnost, duboku intelektualnu i etičku izgradnju. Zato je i u pisanom obliku želio dati neke odbljeske spoznaja i meditacija o kršćanskom nauku i otajstvima. Neke rukopise njegovi poletni suradnici hektografirane širili su lančanom metodom »samizdata« (»Meditácia o Duchu Svatom«, »Májová meditácia«, »Teologicky kurs«, »Technicke exercicie«, »Duchovne cvičenia akademikov«, itd.).

Dok su se drugi uljuljkivali u optimizam tipa »to se događa drugima...«, prof. Kolaković (pravog mu imena nisu znali) realistički je zasukao ruke i organizirao tečajeve prve pomoći za članove *Rodine* i druge. »Vlado opet pretjeruje« — govorili su njegovi mladi prijatelji, koji su ga odmila zvali Vlado zbog njegova rusofilstva. Ubrzo su bombe pale na Bratislavu, a u općoj panici on je hrabrošću i snalažljivošću spriječio da posljedice budu još teže.

U partizanima

Znao je da će sovjetske vojne horde donijeti u Slovačku i u Češku komunizam, a s njime ateizam. Stoga je Biskupskoj konferenciji u Banskjoj Bystrici 27. srpnja 1944. predao memorandum »Pastorácia pro ťažké časy«, u kojem predlaže mjere što bi ih Crkva morala odmah poduzeti da bi se osposobila za život pod agresivnim ateizmom. I članove »Rodine« pripremao je za prelazak u ilegalnost.

Poslije slovačkog ustanka 29. kolovoza 1944. godine protiv Tisove vlasti (s Tisom se nikad nije sastao, a je li s Kvaternicima?), Kolaković se povukao u ilegalnost u unutrašnjosti, a s njim i njegovi najeksponiraniji suradnici. Izazov nepredvidivog apostolata u kaosu i grmljavini topova. Pridružio se partizanima. Status liječnika omogućio mu je da je dolazio u dodir s najvišima i s najnižima. Vaško navodi da je jednom bez anestezije operirao pacijenta s akutnom upalom slijepog crijeva. On sam, kao »father George« opisuje mnoge slučajeve svog liječničkog djelovanja. Čak mu je bio dodijeljen čin »sanitetskog kapetana«. Liječeći tijela, želio je spasavati duše.

Najznačajniji pothvat njegova partizovanja bio je što je dao otisnuti u 200.000 primjeraka, na ruskom jeziku, letak s ikonom Iverske Bogorodice i pobrinuo se da dođe u ruke sovjetskih vojnika. To je potresna molitva, pravi vapaj djeteta Majci iz suzne doline: »Presveta Bogorodice, isprosi mi od svog Sina mir u duši i svijetu i milost na času smrti...« Sve duboka religiozna proživljenost, bez ikakvih političkih aluzija. (Ipak pred proces u Pragu to je bilo inkriminirano kao »protusovjetska agitacija među pripadnicima Crvene armije«.)

U siječnju g. 1945. raspao se partizanski odred u kojem je bio. Kolaković sa svojim »rodinistima« Juklom i Vaškom izvlači se iz klopke, te kroz Mađarsku preko Debrecina i Budimpešte probija se do Košica, nedugo nakon »Košickog programa« od 3. travnja 1945. (O toj anabazi i susretima s crvenoarmejcima — običnim i onim visokog ranga — otkrivajući u njihovim intimama Bogotraženje, ali opisujući zvjerstva, nasilja, silovanja razuzdane soldateske nad nemoćnim, zdvojnim pučanstvom »father George« pripovijeda s mnogim detaljima.)

U političkom kovitlacu, tadašnjeg glavnog grada Čehoslovačke, dok se još glumila demokracija, on se kao predstavnik slovačkih katolika susretao, pregovarao, debatirao s voditeljima političkih stranaka i ministrima višestranačke vlade. Tako je Gustavu Husaku, naviknulog na monolog s poslušnicima, nametnuo dijalog. Našao se i za »okruglim stolom«, koji se ubrzo usredotočio na dvije osobe: na potpredsjednika vlade Viliama Širokog s komunističke strane i prof. Kolakoviča s katoličke: Široky je govorio s pijedestala pobjednika nad poraženim, no elokventni Kolakovič skinuo ga je s pobjedničkog postolja i debatu postavio na razinu dijaloga ravnopravnih. Tako će u povijesti Košica, poslije Hrvata sv. Marka Križevčanina, zlatnim slovima biti zabilježeno i ima drugog Hrvata — Stj. Tomislava Poglajena (prof. Kolakoviča)!

Napokon u Moskvi

Međutim, davni osnovni njegov san i cilj bio je put u Moskvu. Prvi pokušaj da to ostvari preko sovjetskog ambasadora Valerijana Zorina nije uspio, pa je zaobilaznim putem napokon — ipak preko Zorina — ishodio pristanak. Krenuo je prema Moskvi 25. svibnja 1945. automobilom enkavedeovaca. Prva postaja bio je Lvov (kamufliira ga kao Orlov, kao i sve ostalo u knjizi), u kojem ga je grkokatolički nadbiskup Szeptycky (naravno, ne spominje ga) obavijestio o martiriju Crkve i vjernika pred združenim udarom komunizma i pravoslavlja. (U tome je nečasnu ulogu odigrao negdašnji hrvatski katolički književnik Gavro Kostelnik — op. I. S.). Stravične slike uništenih, spaljenih ukrajinskih i ruskih gradova i sela.

Crvena Moskva u trijumfu pobjede bila je u mraku, očaju i žalosti zbog poginulih, u gladi, u bijedi, mješavini slavlja, gnjeva, mržnje i — straha, neizmjernog straha. Father George iskazuje da se pod okloпом službenog bezboštva — to je ustanovio u nizu susreta s ljudima iz raznih slojeva — da se duboko u njihovim dušama i srcima skriva istinska kršćanska vjera, kakvu su opisali Dostojevski, Tolstoj, Solovjev, Berdjajev. Njegovi domaćini dali su mu slobodu u istraživanju tragova religioznosti. Ne želeći nikoga kompromitirati, nikom ne navodi ni imena niti funkcije. Također ostaje tajna s kim je u Moskvi i u čije ime pregovarao. Nagadalo se da je njegova misija bila slična D'Herbygnijevoj poslije Oktobra. Spominjao se Mikojan kao njegov glavni sugovornik. Priča se da je tajno krstio i nekolicinu funkcionara i njihove djece. Sastajao se i razgovarao s p. Leopoldom Brosonom, župnikom jedine katoličke župe. I prijateljili su se. Kad god ga je kasnije put nanio u SAD, nalazio se s njim.

Odlazak u Rim i povratak

Potkraj srpnja g. 1945. vratio se u Slovačku. U listopadu je bio značajan sudionik međunarodnog kongresa »Pax Romana« u Pragu. (Kongresu je, tada još kao katolički intelektualac, prisustvovao kasnije znameniti marksistički filozof nesretni Louis Althusser.) Na kongresu je njegov debatan talent, sjedinjen sa superiornim poznavanjem marksizma i komunizma, naprosto zasjao. Nakon toga otputovao je u Rim da izvijesti o ishodu moskovske misije, formalno neuspješne, no bogate iskustvima. O privatnoj audijenciji kod Pija XII. ne zna se ništa. Procurilo je samo da je papa, sjećajući ga se kao Hrvata, zapitao: »Je li istina, pater, da ste sada Slovak?«

»Špijun svjetskog formata«

U prosincu 1945. godine, vraća se u Čehoslovačku. Još neumornije okuplja članove *Katoličke akcije*, osobito *Rodine*. Održava duhovne vježbe, rekolekcije, propovijeda, drži predavanja. Skupove otvara poklikom: »Ne bojte se!«, a zatvara zazivom omiljenim još od novicijatskih dana: »Nos cum prole pia benedicat Virgo Maria!« Obruč oko njega se steže. Počinju hapšenja njegovih suradnika, od kojih traže da odaju: gdje je prof. Kolakovič? Međutim, kad su zatvoreni njegovi najbliži suradnici Vladimír Jukl i Silvester Kréméry s tim da će biti pušteni ako se on pojavi, nije oklijevao ni časka, nego je pošao u policijsku postaju. Snebiveni policajci o krupnom ulovu u čas su obavijestili sve centrale tajnih službi u Pragu, Moskvi, Beogradu...

Bilo je to 16. siječnja 1946. Uz trijumfalističku orkestraciju 24. ožujka u svim medijima najavljen je proces protiv »terorističke grupe«, kojoj je *spiritus movens* bio prof. Kolakovič. U predoptužnici se ističe: »Dr. Tomislav Kolakovič, pravim prezimenom Poglajen, podrijetlom Hrvat, svećenik isusovačkog reda(...) špijun svjetskog formata koji je svoju mrežu razastro širom Europe...« Iz bratislavskog zatvora prebačen je u praški. I u zatvoru je suzatrovnicima (a i stražarima) držao prikladne duhovne nagovore. »Zbog nedostatka dokaza«, pušten je iz zatvora a vele da je do toga došlo na intervenciju njegova prijatelja, tada francuskog premijera, Georges-a Bidaulta kod Beneša i J. Masaryka.

Zatvor ga nije »opametio«. Ponovno je u apostolatu. Blisko surađuje sa salezijancem Trochtom, budućim kardinalom i dominikancem dr. Metodejem Habánom. Da je došao kraj njegovoj slovačkoj i češkoj misiji, shvatio je iz napomene isusovca p. Adolfa Kajpra: »Valjda ste opazili da Vas mnogi izbjegavaju(...) Ako jednom postanete slavni, tad će svi dokazivati, da su Vam bili najbliži. Ali sada...« Tad mu je definitivno sinulo da

mu u Čehoslovačkoj nema opstanka: 1. srpnja 1946., vještinom prokušanog ilegalca, ubacio se u vlak Crvenog križa za belgijske repatrijante, u tifusarski odio...

Dužan sam uz pisca monografije dr. iur. Václava Vaška spomenuti još neke njegove blize suradnike u laičkom apostolatu, koji su — unatoč prognima — ustrajali na kršćanskom putu: Pavol Čarnogursky, dr. med. Silvester Krčméry, dr. prir. zn. Vladimír Jukl, dr. phil. Ružena Vacková, prof. mat. Mária Períková, dr. med. Vladimír Stercule... U knjižici su u bakropisu objavljene i četiri slike s Poglajenom.

Doživljaji »fathera Georgea«

Bilo bi preuzetno da s nekoliko riječi iskomplimentiram ili iskritiziram dokumentarno jedinstvenu, naracijom uzbudljivu knjigu *Božje podzemlje* o »doživljajima fathera Georgea među ljudima pod sovjetskom vlašću kako su ispričani Gretti Palmer«. Dojmila me se više nego ijedno djelo sličnog žanra svjetske i južnoslavenskih književnosti. Čudnovati su putovi neobičnog čovjeka (»Božjeg pustolova«) kroz minska polja Drugog svjetskog rata, koji je usred razularenih i razjarenih bjesova, pronosio svoju viziju Kristova kraljevstva.

Kako sam već u prethodni tekst uplitao dijelove njegovih kazivanja, što je već donekle poznato čitateljima, iznijet ću još okvirne podatke: Najrenomiraniji američki katolički publicist (kasnije nadbiskup) Fulton Sheen (1895–1979) u predgovoru objašnjava kako je i zašto potaknuo »fathera Georgea« da javno progovori o svojim ratnim doživljajima i apostolatu (najprije u nacističko-fašističkom okruženju, zatim u uvjetima agresivnog ateizma sovjetskog modela). Sheen ističe kako mu je dobro poznat njegov identitet, te da se s njime u apostolatu susreo i u Kini. Suglasan je da se osnovna bitka u dušama vodi *za* ili *protiv* Boga, te da nikakav teror nije uspio iščupati kršćansku vjeru iz duše ruskog naroda. Doduše, vjernici su morali poći u katakombe, ali u njima su se rascvjetali novi cvjetovi Božje prisutnosti.

Knjiga je naišla na snažan odjek. U SAD je tiskana u izdanju »Appleton–Century Crofts, Inc.«, New York 1949.; u Velikoj Britaniji nakladnik je »Hollis & Caster«, London 1949.; na francuskom pod naslovom *Dans les maquis de Dieu*, Ed. du Rocher, Monaco 1951.; na slovačkom: Profesor Kolakovič, *Božje podzemie*, s njegovom slikom na naslovnici u izdanju »Sekulárny inštitút Fatima«, Nitra 1994. Načuo sam (ali nisam uspio provjeriti) da se pojavila i na njemačkom, španjolskom i kineskom (u Tajvanu).

Oni koji nalaze faktografske greške kao da nisu pročitali autorovo upozorenje: »Moj identitet kao i identitet nekih ličnosti ne mogu se javno

otkriti: jer mnogi s kojima sam kontaktirao u kršćanskom podzemlju taoci su SSSR–a i njegovih kvislinških satelita.« Sâm Poglajen je bio ucijenjen, u hajci su bili i »lovci na ljudske glave«.

Njegov uvod napisan je u New Yorku »na blagdan sv. Terezije iz Lisieuxa«, 3. listopada 1948. Toliko je proročki nadahnut kao da ga je pisao 40 godina kasnije.

Hod kroz maglu

Dosad sam kako–tako uspijevao kronološki pratiti put čovjeka, koji se — kako sam kaže — od 1941. do 1948. pojavljivao pod devet imena u ulogama liječnika, partizana, kanalizacijskog radnika, profesora (»Božje podzemlje«, str. 19.). A s koliko tek otad? U predstojećem »lovu u magli« trebao bih imati otkrivački njuh i maštalački zor da bih mogao slijediti njegovo tajanstveno kruženje globusom. Budući da ih nemam, oslonit ću se na kazivanje vjerodostojnih svjedoka.

U već spomenutom »cirkularnom pismu« na vijest o Poglajenovoj smrti (pisanom u Sarasoti na blagdan Krista Kralja, 25. studenoga 1990. upravljenom prijateljima) prof. dr. Fedor Cicak opisuje što su sve prof. Anton Bugan, bivši rektor Politehničkog učilišta u Bratislavi, i on poduzimali saznajući da je Pater uhapšen u Bratislavi. Napisali su tri pisma: Cardijnu u Bruxelles, Georgesu Bidaultu u Pariz, kardinalu Griffinu u London, moleći ih da interveniraju. Pisma su predali tajniku papinske legacije u Njemačkoj msgr. Otiliju Rossiju da ih on dostavi adresatima. Bili su obaviješteni kad je uspio prebjeći preko Željezne zavjese.

Kako je dr. Cicak u Njemačkoj od 1946. do 1950. surađivao s francuskim svećenikom–radnikom Gustavom Lougoisom, koji je po intencijama kardinala Suharda — uz pomoć abbéa Jean Marie Mossanda — u akciji za osnutak JOC–a u Njemačkoj, obavijestio je Poglajena, u proljeće 1947. godine, o teškoćama i zamolio ga za pomoć. »...On se odzvao te doputovao u Njemačku. Tom zgodom legitimirao je svoju misiju preporučenim pismom prefekta Kongregacije za Istočne crkve kardinala Eugenea Tisseranta (1884–1972). »Tako je 1947. i 1949. Poglajen periodički dolazio u Njemačku i s nama surađivao. Držao je predavanja njemačkim svećenicima o JOC–u, preveo Cardijnov spis *Što je kršćanska radnička omladina*, uspostavio našu vezu s Internacionalnim sekretarijatom JOC–a u Bruxellesu, te doveo Cardijna na putovanje po Njemačkoj... Kasnije kad sam se prebaci na rad sa studentima, pomagao je u osnutku *Kršćanske studentske omladine* na sveučilištu u Saarbrückenu i Mainzu. Njegova bazična lekcija »Što je čovjek i njegova integralna narav« služila je kao osnovni toeretski model naše misije tada među studentima u Njemačkoj... U veljači 1950. Lougeois, Mossand i ja putovali smo u Rim da izvjestimo kard. Tisserata

o Poglajenovom radu u Njemačkoj... Nakon našeg preseljenja u SAD veze i suradnja s Poglajenom bili su sporadični. Ograničuje se na povremene posjete i dopisivanje. Mi mu šaljemo pisma na stalnu adresu u Parizu. On odgovara dopisnicama, obično iz Rima, nikad iz Indije, Kine ili Tajvana. O tom dugom periodu njegova života — 1950.–1990. — nemamo bliže podatke...

Moram priznati da sam na njegova predviđanja (o Rusiji i o *Istočnom bloku* — op. I. S.) ostao skeptičan, unatoč tome što su njegova iskustva bila uvjerljiva... No, danas pedesetak godina kasnije, znademo da su se njegova predviđanja o Rusiji ispunila... Još sam više bio skeptičan na vizije Poglajena o Indiji i Kini, kao budućem dinamičkom središtu povijesnih događaja svijeta... Međutim, vizija buduće uloge Azije ponukala je o. Poglajena da se uputi u Indiju i Kinu, i tko zna, možda će se i ta predikcija... obistiniti...« Spis dr. Cicka sadrži još mnoge vrijedne konstatacije o njemu: »...za neke među nama njegovim učenicima, suradnicima i prijateljima on je doživljavao kao jedinstveni sveti čovjek koji je taknuo naše živote. Da ga nismo sreli, bili bismo drukčiji...« (Napomena: Dr. iur. Fedor Cick, sociolog, bio je prije rata i u ratu istaknuti katolički publicist i križarski aktivist. Poslije Bleiburga, najprije u Njemačkoj, zatim u SAD profesor sociologije. Publicist i na njemačkom i na engleskom.)

Tajanstveni putovi

Njegov »itinerar« mogao bi se približno ovako rekonstruirati: Poslije bijega iz Čehoslovačke iz Bruxellesa preko Pariza došao je u Rim da bi izvijestio o spoznajama i iskustvima apostolata iza Željezne zavjese. Ne zna se točno s kim je u Vatikanu — osim s kard. Tisserantom i substitutom (podtajnikom) Državnog sekretarijata Giovannijem Montinijem (budućim papom Pavlom VI) — razgovarao. Bio je i s novim generalnim prepozitom DI, p. J. Janssensom, svojim bivšim profesorom. Od Hrvata kontaktirao je s Krunoslavom Draganovićem, Ivanom Tomasom, Antunom Wursterom, Dušanom Žankom... Vinko Nikolić, s kojim se također sastao, spominje ga kao »fatera Georgea« u knjizi »Pred vratima domovine«.

Slikar Jozo Kljaković u memoarima *U suvremenom kaosu* (1952) — sjećajući se rimskih susreta s njim — piše: »...pojavljuje se treći Hrvat 'father George' da nastavi tamo gdje su Križanić i Strossmayer stali. I ovaj treći Hrvat negdje u Kini bori se protiv neprijatelja kršćanstva i Zapada — protiv komunizma...« Za vrijeme Drugog vatikanskog sabora 1962. održavao je duhovne vježbe nekim saborskim ocima. I p. Arrupe bio mu je sklon, te mu omogućio da održi dva–tri predavanja mladim hrvatskim isusovcima. Svraćao je i p. Egonu Scheibelu u Radio–Vatikan. Slao je kovčege knjiga svojoj bivšoj subraći (a i drugima) u domovinu.

U Kini, Indiji, Vijetnamu

O njegovoj »azijskoj fazi« vrlo malo je zabilježeno, a baš o njoj pričale su se legende. Fulton Sheen svjedoči da se g. 1947. sastajao s njim za vrijeme njegove misije u Čang Kaj Šekovoj Kini, a A. K. predmijeva da je tamo bio poslan od Svete Stolice da pomogne ruskim emigrantima u Šangaju, gdje su se okupljali bježeći pred nadiranjem Mao Ce Tunga. No, g. 1948. bio je u USA i s publicistkinjom Grettom Palmer pripremao *Božje podzemlje*. Da je u Kini ilegalno boravio još nekoliko puta, može se nazrijeti iz knjiga objavljenih na Zapadu i u Tajvanu. Kao kuriozitet navodim senzacionalističku »patku« tiskanu u *Corriere della Sera* (1953?) da je kineska vlada raspisala za njim potjernicu, jer da vodi neku grupu partizana, a uz njegov opis se napominje da govori tri kineska dijalekta... Jest bio je jezični Mezzofanti, ali što je previše, previše je...

Začudo, o Indiji još je manje zapisanih tragova, iako se tamo susretao s našim misionarima, patrima Antom Gabrićem, Stjepanom Polgarom, Stankom Podržajem, Viktorom Sedejem i sestrom Majkom Terezijom. Osim traga u Rađinoj knjizi o Anti Gabriću (na 64. strani) — koliko znam — ništa nije objavljeno. Zacijelo njegovo misionarenje — po ugledu na De Nobilija — nailazilo je na osudu. Tadašnji indijski misionar (brat-pomoćnik, umire kao svećenik Mariborske biskupije) Jožef Lukan pripovijedao je p. P. B. da je Poglajenu, koji je vodio pilot-farmu, Majka Terezija zamjerala, ako već ne služi misu, što makar ne dolazi na nju. Možda bi se u ostavštini p. Ante Gabrića moglo štogod naći o njemu, jer je i njemu bio omiljeni profesor u Travniku... Priča se da su mu p. Gabrić i Majka Terezija, nakon tragičnog eksodusa iz Vijetnama (1975), u kalkutskoj bolnici spasili život... Sve toliko zamršeno i kontradiktorno!

Dragocjeno svjedočanstvo

Žao mi je što ću na temelju impresivnih sjećanja sociologinje i teologinje Slavice Tuškan, članice Svjetovnog instituta *Suradnice Krista Kralja*, prenijeti samo neke detalje: — Patra je upoznala u Parizu ljeta 1958. Prije je o njemu malo znala. Predstavio se kao profesor Georges, no ona ga je uvijek nazivala: Pater. Bio je dosta visok, stasit, vitak, posve sijed, markantno izražajnog lica, glas dubok, bogato iznijansiran. Četrnaest dana najintenzivnijom metodom držao im je tečaj iz kršćanske sociologije. Skripta i sad ima. Sustavno teoretsko izlaganje potkrepljivao je analizom suvremenih pojava i problema. Sve se odvijalo u dubokoj konspiraciji, koju je on nametnuo a ona je slutila da za to ima i te kako dobrih razloga. Pojavljivao se iznenadno, odlazio nenajavljeno u neznanom smjeru. Slušala je mnoge profesore, ali nijedan nije bio tako temeljit i zahtjevan, fascinantan.

Nakon Pariza njihovi su se putovi u apostolatu češće ukrštali. Kontakti dotle sporadični, intenzivirali su se od g. 1967. kad je kod njih u mjestu kraj Aachena provodio ferije. Dane i noći »odmora« provodio je u čitanju, pisanju, planiranju i tek ponešto u rekreacijskoj opuštenosti. Poseban je doživljaj bio biti s njim u nekoj knjižari ili knjižnici. Bilo je to njegovo carstvo. Kud god je išao kovčezi su mu bili puni knjiga, koje je neštedimice darovao drugima, slao ih je u domovinu, smatrajući to specifičnim apostolatom. Kad je bio stariji, tromiji i oteščaliji u nošenju kovčega, pomagali su mu suradnici.

»Opsesivna« konspirativnost

Konspirativnost je bila jedna od »opsesija« značajki njegova ponašanja. Iako su bili prijatelji u apostolatu za Krista Kralja, on je od početka do kraja njihovih susretanja (od 1958. do 1987.) nametnuo gotovo zavjereničku tajanstvenost u ophođenju. Sjeća se kakvima ju je svim labirintima vodio do svog sastanka u Parizu, tako da se ni pod najvećim mukama ne bi moglo saznati od nje gdje se on nalazi, jer ni ona nije znala. Dok su bili sami, govorio je hrvatski, ali čim je netko naišao, nastavljao je njemački ili nekim drugim jezikom. U znanju jezika je bio pravi poliglot. Valjda da bi razumjela razloge tolike konspirativnosti, dao joj je knjigu nekog kineskog misionara s kojim je osnivao *Marijinu legiju*. Nedugo poslije sastanka 200 članova Legije, u prostorije ilegalnog sastanka, upala je tajna policija i svom silom htjela »iščupati«: gdje se nalazi voditelj (valjda je Pater to bio). Međutim, on je već otputovao u neznanom pravcu.

O njegovim putovima i planovima ništa nije znala ni njegova tajnica (osoba čvrste vjere i asketizma, članica jednog Svjetovnog instituta) koja se imala tehnički brinuti o svemu u svezi s njim. Bio je elegantno odjeven. Vrlo zimogrozan, nosio ogrtače podstavljene krznom. Kad se telefonski javljao, nikad nije znala odakle zove. Jednom je kod njih bio za Božić. Pred jaslicama i borom ganuti Pater je s njima pjevao sve hrvatske božićne pjesme. Nezaboravno je bilo kad je pjevao ruske balade. Šaljapinski. Činilo joj se da je njegova glavna »baza« u Parizu, gdje je većinom provodio zime. Svu tajnovitost s njim i oko njega tumačila je specifičnošću njegova misionarskog poslanja. Spominjao se pri tome kard. Tisserant. O njegovoj »crkvenosti« nikad nije dvojila: Stanovite razlike između njegovih i suvremenih crkvenih pogleda držala je da spadaju u domenu vjerničke i teološke slobode. »Ecclesia est unitas multiplex« — ponavljao je. Branio je sve dogme i bio rigorozan u moralnim normama i postulatima; možda bliži Prvom no Drugom Vaticanumu. Lefébvre je osuđivao zbog njegova raskolništva. Ne zna kakvi su bili njegovi odnosi s Bratovštinom sv. Pija X. Pričali su joj da je jednom dva sata obilazio Trgom sv. Petra moleći egzorcizme.

Na grobu sv. Bonifacija i Trgu sv. Petra

Jednom je zamolio da ga odveze u Fuldu na grob sv. Bonifacija. Dvosatna vožnja do Fulde bila je pravo hodočašće s krunicom i pjesmama. Na grobu sv. Bonifacija ostao je sat i pol, moleći za Njemačku. Čudila se s koliko znamenitih Nijemaca (»svjetovnjaka« i »crkvenjaka«) održava prijateljske veze. Bio je katolički univerzalist. Nakon jednog pariškog susreta s mladim hrvatskim isusovcima, žalio je što se većina njihovih pitanja odnosila na Hrvatsku. Zanimljiv fenomen: kad ga je jednom u azijskoj strci (nakon Vijetnama 1975?) pogodila kap, on čudesni poliglot zaboravio je sve jezike osim hrvatskoga, pa je vapio: »Vode, vode!«, a nitko ga nije razumio.

Premda je o svima i svemu želio sve saznati, sam o sebi nikad nije pričao, tek je slučajno nešto kazao. Tako je doznala da je u Zagrebu jedva izbjegao Gestapou, zahvaljujući alarmnoj obavijesti invalidne gospođe Nikolaje Maly te s lažnom putovnicom, s djevojačkim prezimenom svoje majke — Kolaković otputovao iz Hrvatske. Nikad se nije osjećala instrumentaliziranom, on nije bio nikakav »guru«, već je sve vršila kao dio zajedničkog apostolata. Uvijek se, ma gdje bio, telefonski javljao na blagdan Bezgrešnog začeca, a pokatkad i za Božić.

Nejasnoće do kraja

U procjenjivanju svjetskih i crkvenih zbivanja zbunjivala je Patrova teza: o sustavnoj, otvorenoj i podmukloj, akciji sila Zloga — sinkroniziranoj od masonskih loža i ateiziranog dijela hebrejstva s antibiblijskim materijalističkim »mesijanizmom« — razoriti i rastočiti Crkvu, i to najradije — termitski — iznutra. Kao da je polazio od paralogizma: »Mi ne mrzimo njih, oni mrze nas! Samo im stavljamo do znanja da to znamo!« Lansiralo se da je nekad napredni Pater ogrezao u nazadnjaštvu. Antisemit? On Kristov svećenik, učenik sv. Pavla, Lainezov i Valensinov subrat, promotor Merza?! Katolički integralist, univerzalist i dosljedni antisegregacionist. Znala je za njegov indijski farmerski pothvat, koji su — po njenom znanju — financirale njemačke katoličke karitativne organizacije *Misereor* i *Adveniat*, uz pripomoć FAO-a.

Na pitanje je li joj kad pala na um primisao da bi on mogao biti paranoidan, odlučno je rekla: »Bio je zavidno duševno i duhovno zdrav!« Što se tiče nejasnoće o njegovoj medicinskoj kompetentnosti, uvjeren je da je u pripremama za specifični apostolat, uz teologiju studirao i medicinu (kako, kada i gdje?), a na ratištima u Slovačkoj, u partizanima, Kini i Vijetnamu stekao i golemo kliničko iskustvo. Bila je prisutna kad je u jednom njihovu boravištu, odsječenom od svijeta, bila u složenom slučaju nužna hitna liječnička intervencija, te je on morao izvesti teški zahvat.

O tome da je u rujnu 1990. godine umro u Parizu, saznala je na Božić iste godine od zajedničkog prijatelja dr. Michatova. Ne zna nikakvih potankosti o okolnostima njegove smrti i pokopa. Bila je jako potresena, ali i utješena, da je otišao svom »Kralju vjekova kome sve živi«... Budući da i dr. Václav Vaško ustvrđuje da je umro u Parizu jeseni 1990. godine, zacijelo je tako.

Pretpostavke, pitanja, pričini

U potrazi za Poglajenom, naslušao sam se svašta: Sumnjičenja o megalomaniji, o paranoidnosti: Da je samovoljno činio poteze, ne računajući na posljedice, što bi ih drugi imali snositi. Da su njegovi ognjevi bili »bengalska vatra«. Uz slične »izljeve« njegovih »razočaranih« poznanika, slušao sam i fantastične pretpostavke onih »očaranih« koji su, npr., i u divnim riječima kard. Spellmana i Fultona Sheena izrečenim 1948. u Stepinčevu slavu »prepoznavali« njegov utjecaj... »Našli« su ga i u romansiranom pamfletu o Francuzima Rogera Peyreffitea, »slutili« da je on bio model tajnovitog duhovnika, opsjednutog Kinom ubožnice u Saigону, osobnog ispovjednika predsjednika Južnog Vijetnama katolika Ngo Din Diema u romanu *Ambasador* Morrisa Westa.

Meni se pak čini da mu je — unatoč svemu — ideal bio ignacijevski put, jer: »...U lomljavi staroga i neizvjesnosti novoga stoji Inigo kao pravi kršćanski genij. Genij najtreznije kršćanske razboritosti i najsvježije, najprodornije kršćanske smionosti. Genij i duboki poštovalac iznutra shvaćene tradicije a ujedno pionir najelastičnije adaptacije...« (»Tihi, značajni jubilej«, *Život*, 1940.)

Godinama o blagdanu Svi svetih tražim na Mirogoju počivalište njegove obitelji. Premda znam lokaciju (tik uz toranj), nisam ga našao. Možda je prekopano. No, i ovih ću Svi svetih poći u potragu, s nadom da ću ga naći...

GREAT AND ENIGMATIC S. T. POGLAJEN

Ivo SEČKAR

Summary

Very little is known about the former editor of the journal Život, Stjepan Tomislav Poglajen, the most puzzling Croatian on the contemporary world scene - in Slovakia and Bohemia, however, a very well known person and symbol under the name Profesor Kolakovič, and in other parts of the world under other pseudonyms (Father George, Professeur Georges, Houang...) - and has left deep tracks. The author presents a detailed account of the enigmatic life of this man.